

ПРОБЛЕМА ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ В СПАДЩИНІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕДАГОГІВ ХІХ–ХХ ст.

На основі аналізу історико-педагогічної літератури досліджуються питання, пов'язані зі становищем жінок, жіночою освітою та започаткуванням і діяльністю жіночих закладів освіти, у спадщині видатних педагогів ХІХ – початку ХХ ст. Автор звертає увагу на зацікавленість педагогів та суспільних діячів Російської імперії зазначеного періоду в розвитку освіти для жінок.

Ключові слова: жіноча освіта, стан жіночої освіти, статус жінки, жіночі курси.

Жіноча освіта – це всеосяжний феномен, що охоплює цілий комплекс проблем, які стосуються освіти (початкової, середньої, вищої та професійної освіти зокрема) жінок. Він також включає питання рівності статей, доступу до освіти та, як наслідок, зменшення відсотка бідності населення. З плином часу жінки відстояли своє право на рівноцінний доступ до всіх закладів освіти і таким чином затвердили своє становище в суспільстві як його рівноправні члени. Проте залишається ще багато проблем, які потребують негайних дій. Отже, вивчення здобутків минулого в цій царині набуває актуальності.

Аналіз публікацій свідчить, що різні аспекти жіночої освіти на сучасному етапі досліджують Є. Андрєєва, О. Аніщенко, В. Добровольська, О. Кобельська, О. Куліш, Л. Применко, М. Рижкова, Н. Слюсаренко, Т. Сухенко, Т. Шушара та інші. Кожен із науковців у своїх працях так чи інакше звертається до педагогічної спадщини ХІХ – початку ХХ ст., яка була прогресивною на той час і ще не втратила своєї актуальності.

Мета статті – розкрити сутність питання жіночої освіти у спадщині видатних педагогів ХІХ – початку ХХ ст.

Активні зміни в суспільно-політичному житті Російської імперії у ХІХ ст. – лібералізація суспільного життя, швидкі темпи розвитку промисловості, скасування кріпосного права – викликали в українській інтелігенції прагнення до перетворень. Загострилось питання поширення знань серед простих людей, що, у свою чергу, викликало зміни в освіті: розширювалася мережа початкових і середніх загальноосвітніх навчальних закладів, з'являлися нові типи навчально-виховних закладів, удосконалювався зміст, методи і форми роботи в них. Відбувалось зіткнення різних точок зору стосовно доцільності навчання класичних мов. На цей самий час утверджується рівність жінок у справі освіти. Проведене дослідження свідчить, що саме завдяки поживленню освітнього руху, проблеми, наявні у цей період, привертала до себе увагу науковців-педагогів та суспільних діячів тогочасного періоду.

Відомий російський діяч В. Белінський (1811–1848 рр.) висловлював свою думку стосовно статусу жінки в суспільстві ХІХ ст.: “Жінки внаслідок домінування характеру любові та почуття створені діяти в тих самих сферах, де діє чоловік. Духовне панування чоловіка над жінкою має своїм

джерелом не природу жінки, а її виховання та різні соціальні відносини, що століттями тримали жінку в стані морального рабства. Отримуючи дуже погане та обмежене виховання та освіти, жінки до заміжжя – власність батьків, а після заміжжя – чоловіків, повинні були вважати за гріх цікавитися, наприклад, мистецтвом або наукою” [1, с. 109].

Російський критик Д. Писарєв (1840–1868 рр.) також висловлювався на користь жіночої освіти та зазначав, що матері для гідного виконання покладених на неї зобов’язань, крім материнських почуттів, дуже важлива попередня теоретична підготовка та необхідний розумовий розвиток, що є неможливим без належної освіти. Публікації Д. Писарєва, у яких відображені думки про виховання й освіти, завжди були пов’язані з боротьбою за повну рівність прав усіх без винятку людей, за надання права жінкам здобувати освіту та брати участь у суспільному житті на рівні із чоловіками.

Високо цінував родинне виховання славетний український поет Т. Шевченко (1814–1861 рр.), при цьому особливого значення надавав матері. Письменник з любов’ю оспівує відданість жінки дітям, силу її материнських почуттів, надзвичайно шанованих серед народу, благородних і людських. Водночас поет гостро вимагав надати жінці право на освіту нарівні із чоловіками, бо у ХІХ ст. здобувати відносно якісну домашню освіту були спроможні представниці дворянства, середній клас задовольнявся пансіонами, а от представниці робітничих сімей не мали належної освіти. У творах Т. Шевченка звучить критика відносно навчально-виховної практики таких станових закладів: “Музыкант” (1854–1855 рр.), “Капитанша” (1855 р.) та “Прогулка с удовольствием и не без морали” (1856–1858 рр.).

Розглядав проблему жіночої освіти К. Ушинський (1824–1870 рр.), видатний педагог та основоположник народної школи. Він наділяв жінку великим потенціалом для розвитку науки і культури та не зводив освіту жінок лише до освіти для матері та виховательки підростаючого покоління; водночас, перебуваючи на посаді інспектора Смольного інституту, К. Ушинський бачив та у своїй статті “Исторична записка про останні перетворення у Виховному товаристві шляхетних дівчат” із відчаєм констатував жалюгідний стан жіночої освіти в Російській імперії. Курс навчання в Інститутах шляхетних дівчат становив дев’ять років, відтак педагог наголошував, що така тривала відірваність дівчат від родини недобре впливала на них. Тому, завдяки його старанням, тривалість навчання була скорочена до семи років. З моменту заснування Смольний інститут мав два відділи – “благородний” та “міщанський”, де навчались діти дворян і діти міщан, відповідно; педагогічний колектив, за словами К. Ушинського, був жалюгідним, а всі предмети викладались на дуже низькому рівні. За час своєї праці у Смольному інституті педагог провів справжню реформу, зруйнувавши розподіл на “благородний” і “міщанський” відділи, увівши нові навчальні плани та предмети.

Виступав рішуче проти непедагогічних методів покарання в жіночих гімназіях відомий педагог, публіцист і громадський діяч О. Кониський (1836–1900 рр.). У своїй статті “О женском образовании вообще и о Пол-

тавской женской гимназии” [2] педагог зазначав, що поширені на той час види покарання (відбирання передника, стояння на колінах, стояння у кутку) не несуть нічого корисного для виховання, а лише народження відчуття задрощів, зневажання та приниження відчуття гідності. У цій самій статті О. Кониський піддав критиці тогочасний стан навчання та виховання у закладах освіти для жінок, висловлюючи думку, що в них готують “ляльок”, відірваних від реального життя.

Відіграв провідну роль у становленні вищої жіночої освіти й у заснуванні та діяльності московських Вищих жіночих курсів відомий російський учений, професор В. Гер’є (1837–1919 рр.). Головну мету освіти жінок В. Гер’є вбачав не у здобутті професії, а у просвіті. “Сучасний рівень жіночої освіти недостатній, тобто не відповідає тому ступеню цивілізації, у якому ми зараз живимо”, – писав учений, і тому “вищі заклади освіти для жінок <...> повинні слугувати піднесенню загальної та наукової освіти серед жінок взагалі”. Професор вважав, що навчання жінок у вже існуючих університетах не приведе до вирішення питання про жіночу освіту, бо “сучасній жінці перш за все необхідна більш ґрунтовна та змістовна загальна освіта, а вона не знайде такої в університеті”. Тому, вважаючи, що розвиток та покращення жіночої освіти “подвоє інтелігенцію держави”, В. Гер’є сприяв розвитку загальної освіти для жінок [3, с. 693].

Ще одним палким борцем за освіту жінок був російський педагог С. Миропольський (1842–1907 рр.). Серед дискусій, що почалися наприкінці ХІХ ст. у деяких періодичних виданнях (“Народное образование”, “Журнал Министерства народного просвещения”), педагог висловлював думку про велике значення освіти для жінки як для матері, господині та члена суспільства. С. Миропольський усіяко відстоював появу жіночих закладів освіти, наприклад педагог підтримував проект земської школи вчительок у Харкові [4, с. 415].

Видатний учений-психолог І. Сікорський (1842–1919 рр.) мав багатогранні інтереси, у тому числі він цікавився освітньою діяльністю та брав активну участь у педагогічному житті України. У 1907 р. його було обрано директором Київського педагогічного фребелівського інституту, який готував вихователів дитячих дошкільних закладів, та головою Київського фребелівського товариства. У жовтні 1908 р. на відкритті Товариства у своїй промові І. Сікорський високо оцінив роль жінки-педагога в освітньому процесі та підкреслив, що лише жінка може підготувати справді виховане покоління [5, с. 5–6].

Прогресивна діячка народної освіти та славетний педагог Х. Алчевська (1841–1920 рр.) з дитинства прагнула здобути освіту. Проте її батько, учитель повітового училища, був проти жіночої освіти, тому й заборонив дочці навчатися грамоті. Але жага до знань допомогла дівчинці навчитись самостійно читати й писати та ще й допомагати братам у написанні творів. На жаль, Х. Алчевській так і не вдалось закінчити школу. А от завдяки такій несправедливості через усе життя вона пронесла бажання нести освіту широким верствам населення.

“Я вся горіла бажанням, – писала Х. Алчевська у своєму щоденнику, – поринути в громадську діяльність і зробити в житті що-небудь велике, хороше” [6, с. 6]. Тому в 1862 р. вона заснувала недільну школу, яка вісім років (до 1870 р.) працювала нелегально. Офіційно приватна Харківська жіноча недільна школа відкрилась лише 22 березня 1870 р. Не маючи диплома про освіту, Х. Алчевська не мала права викладати у школі, проте незважаючи на це працювала вчителькою за часів нелегального становища школи. Після офіційного відкриття вона була змушена скласти іспити з російської мови, арифметики та Закону Божого при училищній раді. Здобувши освіту, Х. Алчевська отримала офіційний дозвіл працювати попечителькою та учителем недільної школи.

Проте не тільки приватна Харківська жіноча недільна школа завдячує Х. Алчевській своєю організацією та діяльністю. Педагог як могла допомагала новим школам, що відкривались, розсилала туди матеріали, котрі сприяли їх відкриттю, ділилась із бідними школами навчальними посібниками та коштами. “Кожна знову відкрита школа приносила їй задоволення, безмежну радість, і особливо раділа вона відкриттю жіночих шкіл, справедливо вважаючи, що грамотна жінка, майбутня мати несе в сім’ю багато світла і вже не залишить своїх дітей безграмотними” [6, с. 13].

Видатний психолог М. Ланге (1858–1921 рр.) увійшов в історію педагогічної науки як організатор та перший директор одеських Вищих жіночих курсів. Через проблемний стан навчання жінок в Одесі та будучи глибоко переконаним, що жінки мають право здобувати вищу освіту нарівні із чоловіками, М. Ланге розробив проект трирічних жіночих педагогічних курсів, які у 1903 р. почали свою роботу при гімназії Пашковської. Підвищивши рівень викладання на курсах до рівня університетського, у 1905 р. педагогічні жіночі курси було перетворено на вищі [4, с. 541]. Проте для професора важливими були не тільки проблеми вищої освіти: М. Ланге викладав у жіночій гімназії Пашковської, розробляв для цього закладу плани та програми. Підтримуючи незаможних курсисток, професор давав безкоштовні лекції.

Переймався та різко критикував недоліки тогочасної жіночої освіти видатний вітчизняний хірург та анатом, педагог-адміністратор та громадський діяч М. Пирогов (1810–1881 рр.). Педагог високо підносив роль жінки у суспільстві та турбувався про їх рівноправ’я. У своїх листах М. Пирогов висловлювався проти станової системи в освіті та стверджував, що на жінку покладено важкі обов’язки у родині, як і на чоловіка у суспільстві. Аби відповідати “високості та святості свого призначення бути розсадницею добра та істини в прийдешньому поколінні..., що довірено їй самим Богом, чоловіком та суспільством”, жінці важливо поліпшувати рівень своєї освіти та виховання [7, с. 26].

Питаннями жіночої освіти займався і професор М. Вишнеградський (1821–1872 рр.). Як зазначає дослідник спадщини М. Вишнеградського Ф. Павлов [8], професор заснував перший у Росії педагогічний журнал “Російський педагогічний вісник”, де і висловлював свої думки щодо не-

обхідності зробити заклади освіти для жінок відкритими та доступними всім верствам населення. Здійснивши зарубіжні подорожі й ознайомившись зі станом жіночої освіти в Європі, М. Вишнеградський розробив проєкт відкритих жіночих училищ, які згодом були затверджені урядом.

Висновки. Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить про зорієнтованість і зацікавленість видатних педагогів та суспільних діячів Російської імперії ХІХ ст. у розвитку освіти для жінок та поширенні жіночих навчальних закладів для всіх верств населення.

Список використаної літератури

1. Познанский И.Ф. В.Г. Белинский о воспитании / И.Ф. Познанский. – М. : УЧПЕДГИЗ, 1949. – 128 с.
2. Кониский А.Я. О женском образовании вообще и о Полтавской женской гимназии / А.Я. Кониский // Черниговский листок. – 1862. – № 16.
3. Герье В.И. Теории и практика женского образования / В.И. Герье // Вестник Европы. – 1877. – № 4. – С. 652–698.
4. Українська педагогіка в персоналіях / за ред. О.В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Т. 1.
5. Сикорский И.А. Киевское фребелевское общество и его учреждение: Речь, произнесенная Председателем общества И.А. Сикорским в день торжественного открытия общества 26 октября 1908 г. / И.А. Сикорский. – К., 1908. – С. 5–6.
6. Вахтерова Э.О. Пятьдесят лет работы для народа: к 50-летию юбилею Х.Д. Алчевской / Э.О. Вахтерова. – М., 1912. – 24 с.
7. Письма Н.И. Пирогова о любви, об обязанностях матери-воспитательницы и пр. // Русская школа. – 1914. – № 11.
8. Павлов Ф.И. Памяти Н.А. Вышнеградского / Ф.И. Павлов // Русская школа. – 1908. – № 4.

Ревина Д.О. Проблема женского образования в наследии отечественных педагогов ХІХ–ХХ вв.

На основе анализа историко-педагогической литературы исследуются вопросы, связанные с положением женщин, женским образованием, основанием и деятельностью женских учебных заведений в наследиях выдающихся педагогов ХІХ – начала ХХ вв. Автор обращает внимание на заинтересованность педагогов и общественных деятелей Российской империи указанного периода в развитии женского образования.

Ключевые слова: женское образование, состояние женского образования, статус женщины, женские курсы.

Revina D. The problem of female education in the heritage of native teachers of ХІХ–ХХ cc.

Questions, related to position of women, women education, foundation and activity of women educational establishments in the heritage of the most prominent educational specialist of the ХІХ – beginning of the ХХ century are investigated on the basis of analysis of historical and pedagogical literature. The author pays attention to the personal interest of pedagogues and publicmen of the Russian empire of the indicated period in the development of women education.

Key words: women education, state of women education, status of a woman, women courses.